

OBILJEŽJA VISOKOKONFLIKTNIH RAZVODA RODITELJA S MALOLJETNOM DJECOM

SAŽETAK

Istraživanja koja se bave razvodima iz psihosocijalne perspektive, kao dva najmoćnija čimbenika koja utječu na prilagodbu djece u razvodu, ističu izloženost roditeljskim konfliktima tijekom postupka razvoda i kvalitetu njihovog suroditeljstva. Time je prilagodba djece posebno ugrožena u visokokonfliktnim razvodima. Pod vidom toga, u ovom radu naglasak je na pregledu definicija visokokonfliktnog razvoda te čimbenika koji mu pridonose. Bolje razumijevanje kontinuiranog konflikta između roditelja može pomoći u lakšoj procjeni rizika od razvoja visokokonfliktnih razvoda, kao i kreiranju preventivnih programa temeljenih na dokazima za tu problematiku. Svrha je poduzimanje preventivnih i tretman-skih aktivnosti za smanjenje razine konflikta među roditeljima i preveniranje posljedica za djecu. Uz to, istaknuta je potreba za razvojem takvih programa, kao i usklađena primjena u sustavu socijalne skrbi putem obiteljskih centara i drugih za to ovlaštenih pružatelja socijalnih usluga.

Pregledni članak

Primljeno: siječanj 2022.

Prihvaćeno: veljača, 2022.

UDK: 364.286-053.2

DOI: 10.3935/ljsr.v29i1.487

Ines Majnarić¹

orcid.org/0000-0003-3475-3572

Centar za socijalnu skrb Rijeka

Podružnica Obiteljski centar

Ključne riječi:

visokokonfliktni razvod,
posljedice za djecu,
prediktori, prevencija

1 mr. spec. Ines Majnarić, psihologinja, inesmajnar@gmail.com

UVOD

Razvod braka postao je uobičajen u današnjem društvu. U Hrvatskoj se prema podatku za 2019. god, razvodi otprilike svaki treći brak (Statista, 2021.). Ukoliko se uzme u obzir da mnogi parovi žive u izvanbračnim zajednicama, broj partnerskih razdvajanja koja se ne odnose samo na razvod braka su još veća. U daljnjem tekstu pojam razvod odnosi se na razvod bračnih i razdvajanje partnera u izvanbračnim zajednicama, a oboje podrazumijeva razdvojeno roditeljstvo (Kelly, 2000.).

Razvod je proces koji često počinje mnogo prije i nastavlja se dugo poslije podnesenog zahtjeva i odluke o prestanku braka, pogotovo ako par koji se razvodi ima djecu i dijeli odgojne odgovornosti (Hooper, 2001.). Interakcija među njima rijetko nestaje nakon što je donesena odluka o razvodu već se nastavlja kroz život njihove djece, čak i djece njihove djece (Graham, 2003.). Upravo stoga, Graham i Edwards (2008.) ističu da razvod nije kraj odnosa, već umjesto toga bivši supružnici ulaze u dinamičan i promjenjiv odnos. U tom smislu, sugeriraju umjesto uobičajenog naziva na engleskom jeziku *postdivorce* koji se odnosi na odnos koji obuhvaća period nakon razvoda, naziv koji se odnosi općenito na odnos poslije braka, engl. *postmarital*. Time su željeli naglasiti upravo kontinuitet među bivšim supružnicima, tj. postojanje odnosa koji uključuje i odnos iz braka, i nakon braka, a ne (samo) odnos nakon razvoda. U sličnom smislu, Dijkstra (2016.) navodi izraz, na engleskom jeziku *aftermarriage* koji naglašava da je to odnos koji obuhvaća djecu, roditelje i nove partnere te ukazuje na mogućnost da ovaj novi život može biti više od prerastanja prošlog partnerskog odnosa, tj. sugerira tranziciju koja razvija nove odnose, a ne konflikt koji ih uništava. Često se ispostavlja da odnos nakon braka može trajati možda i dulje od samog intimnog partnerstva te su dobri odnosi nakon braka bivših partnera prioritet i time mogu biti dobitni za sve, i njih kao roditelje i za njihovu djecu. Cilj je da dva bivša partnera mogu ostvariti primarni zadatak, a to je stvaranje potrebnog suroditeljskog odnosa. Činjenica da je to rijetko rezultat ukazuje na nedostatke u procesu razvoda kakvi su danas uobičajeni (Dijkstra, 2016.).

Razvod kao stresan životni događaj

Razvod uzrokuje višestruke gubitke i donosi životne promjene u socijalnom, emocionalnom i ekonomskom statusu, u dosadašnjem načinu ili praksi odgoja djece, načinu života, što predstavlja niz potencijalno stresnih promjena i zahtijeva prilagodbu svih sudionika, to znači i roditelja i djece.

Sam razvod i gubitak bliskog odnosa pokreće snažne emocije i konflikte. Možemo reći da je razvod emocionalni proces, kod kojeg osobe koje se razvode doživljavaju niz

osjećaja, od povrede, bijesa, tuge, krivnje, ljubomore, osvete, srama, anksioznosti, depresije, straha do samoće, odbijanja, ranjivosti, neuspjeha, ali kod ponekih razvod donosi i olakšanje i nadu (Levite i Cohen, 2011.). Neke emocije mogu ustrajati tijekom cijelog postupka, a mogu se nastaviti i nakon razvoda (Frisby i sur., 2012.).

Nadalje, razvod podrazumijeva uspostavljanje zasebnih kućanstava što izaziva nesigurnost i moguće neslaganje između bivših partnera u pogledu očekivanja međusobne daljnje komunikacije i suradnje u roditeljskoj ulozi, budućim međusobnim kontaktima, kao i kontaktima s djecom (Emery, Shim i Horn, 2012.; Trinder, 2008.). Prema tome, partnersko razdvajanje je često povezano s povećanim roditeljskim problemima, povećanim zahtjevima od svakog roditelja pojedinačno, smanjenom pažnjom koju dijete dobiva od jednog ili oba roditelja, narušavanjem dosadašnjih navika, promjenom kućnog okruženja, konfliktima zbog novca i/ili skrbništva/posjeta, koje sve predstavljaju stres i za roditelje i za djecu (Amato, 2001.; Kelly i Emery, 2003.). Preokupacija roditelja s pitanjima koja se odnose na razvod i prilagodba novim životnim okolnostima i aranžmanima, mogu ometati učinkovito roditeljstvo, što može dovesti do problema kod njihove djece (Gryczkowski, Jordan i Mercer, 2010.; Laurin i sur., 2015.).

Uz sve to, većina roditelja s vremenom ipak savlada početne probleme te nauče kako razdvojiti partnersku ulogu koja se prekida od roditeljske uloge koja se nastavlja (Ernečić i Patrčević, 2013.). Parovima su uglavnom potrebne otprilike 2 do 3 godine za oporavak od početnih teškoća razvoda, emocionalnog razdvajanja i učenja novih načina učinkovitog komuniciranja i suradnje (Hetherington i Kelly, 2002.). Iako vrijeme možda neće zaliječiti sve rane, u razvodu je vrijeme bitno. Istraživanja pokazuju da ipak kod većine parova u periodu od dvije godine nakon razvoda dolazi do smirivanja napetosti i tenzija (Amato, 2000.; Stewart, 2001.; Buchanan i Heiges, 2001.; Polak i Saini, 2018.; van der Wal, Finkenauer i Visser, 2019.).

Schramm i Becher (2020.), pregledom literature o problematici razvoda, ističu kako se posljednjih desetljeća sam proces razvoda promijenio na način pridavanja većeg naglaska zajedničkom roditeljstvu kao važnom konstruktumu. Međutim, iako je međusobna suradnja idealan ishod za većinu roditelja koji se razvode, neki od njih suočavaju se s izazovima razvoda koji otežavaju ili čak onemogućavaju njihovu zajedničku brigu za djecu.

U tom smislu, s obzirom na uspješnost komunikacije među roditeljima te razinu i stupanj konflikta u njihovom odnosu, možemo razlikovati tri tipa razvoda (Marshack, 2007.). Prva dva su prijateljski tip razvoda i razvod tipa poslovnog odnosa. Prijateljski tip razvoda podrazumijeva da roditelji nastavljaju svoj odnos kroz međusobno prijateljstvo te zajednički brinu o djeci. Kod razvoda tipa poslovnog odnosa, roditelji ostvaruju daljnju međusobnu suradnju bez mnogo kontakata, dogovarajući se u skladu s interesima djece, nema bliskosti, ali niti otvorenih konfliktata. U oba načina bivši

partneri se međusobno uvažavaju i surađuju kao roditelji. Međutim, 10-15% parova nastavlja doživljavati umjerene do visoke razine konflikta. Taj treći tip razvoda uvriježeno se naziva visokokonfliktni razvod (Johnston i Campbell, 1999.; Marshack, 2007.).

DEFINIRANJE VISOKOKONFLIKTNOG RAZVODA

Unatoč širokoj upotrebi, termin visokokonfliktni razvod nije precizno definiran. Iako ne postoji jasna definicija, istraživači se općenito slažu da se visokokonfliktni razvod odnosi na roditelje koji su uključeni u nerazriješeni, dugotrajni konflikt (najmanje 2 godine), koji karakterizira neprijateljstvo, međusobno okrivljivanje i nemogućnost preuzimanja odgovornosti za svoju ulogu u sporu (Anderson i sur., 2011.). Birnbaum i Bala (2010.) također spominju tendenciju da pravnici, suci i stručnjaci za mentalno zdravlje koriste pojam »visokokonfliktna obitelj« bez jasne definicije. Stoga su oni predložili okvirnu definiciju obitelji s visokom razinom konflikta s obzirom na njegovu toksičnost. Po njima, postoji razlika između slučajeva u kojima se problemi komunikacije i brige o djeci između dva roditelja nisu mogli riješiti, u usporedbi sa složenijim slučajevima koji sadrže obiteljsko nasilje i roditeljsko otuđenje, što povećava rizik zlostavljanja, zanemarivanja i/ili emocionalne povrede djece.

Dugogodišnji pokušaji definiranja visokokonfliktnih razvoda rezultirali su kontinuiranom raspravom o tome koje čimbenike treba uzeti u obzir prilikom procjene intenziteta roditeljskog konflikta, što doprinosi njegovom razumijevanju. Tako je Johnston još 1994. god. predložila da bi se pojam »visoki konflikt« mogao koristiti kao »krovni« izraz za opisivanje slučajeva kada:

- postoji visoki postotak parnica i ponovljenih parnica
- postoje visoke razine bijesa i nepovjerenja među bivšim partnerima te poteškoće u komunikaciji o djeci
- postoje ozbiljna pitanja nasilja u obitelji, kada je jedan supružnik bio nasilan, a nasilje se nastavlja i nakon razdvajanja
- postoji roditeljsko otuđenje kao rezultat ponašanja ili stava jednog roditelja.

Osim toga, smatra da su tri ključne dimenzije konflikata u razvodu:

1. dimenzija neslaganja oko pitanja sadržaja razvoda kao što su financije ili odgoj djece
2. dimenzija taktike koja se odnosi na način na koji se upravlja konfliktom
3. dimenzija stava koja se odnosi na stupanj neprijateljstva ili negativnih osjećaja prema bivšem supružniku.

Općenito, Johnston (1994.) smatra da je teoretski i klinički važno razlikovati dimenzije konflikta u pojedinom slučaju kako bi se mogle i prilagoditi intervencije od strane stručnjaka koje trebaju biti različite. Tako su npr. u slučajevima obiteljskog

nasilja i otuđenja potrebne složenije intervencije nego u slučajevima kada postoje sporovi između roditelja zbog loše komunikacije ili oko vremena za brigu o djeci.

Kelly je 2000. god. u određenju visokokonfliktnih razvoda naglasila da se radi o razdvajanju partnera uz ozbiljnu ljutnju, nepovjerenje i produženo parničenje. Smatra da su razvodi s intenzivnim i »neizlječivim« konfliktima kvalitativno različiti od tipičnih interparentalnih konflikata. Uz to, Hetherington i Kelly (2002.) navode da je to razvod u kojem partneri ne uspijevaju razriješiti svoje razlike, koji podrazumijeva njihove neprekidne svađe te se djeca nađu u središtu konflikta između svojih roditelja.

Stewart (2001.) navodi opise dobivene od djece i roditelja suočenih sa situacijama visoke razine konflikta. Opis djece uključivao je ponašanje roditelja koje se odnosi na njihovo odbijanje međusobnog razgovora, ignoriranje prisutnosti drugog roditelja (međusobno, ili od strane jednog roditelja), nasilno svađanje ispred djece, korištenje djece za međusobnu komunikaciju na način da djeca prenose poruke drugom roditelju kao i fizičko nasilje. Roditelji su u svom opisu navodili fizičke prijetnje i napade, ograničavanje pristupa djetetu drugom roditelju i/ili njegovim članovima obitelji, neplaćanje uzdržavanja za djecu i ometanje pristupanja djetetovim aktivnostima.

Friedman (2004.) propitkuje vjerovanje da su za konflikt nakon razvoda više-manje podjednako odgovorne obje strane, ili je za takav konflikt često odgovoran/dovoljan samo jedan roditelj. I Kelly (2007.) te Birnbaum i Bala (2010.) upozoravaju da se bitna razlika mora napraviti između obostranog i jednostranog konflikta – tj. da li je jedan roditelj, tj. bivši partner taj koji pretežito potencira daljnje konflikte, ili su to oba, s obzirom da razumijevanje jednostrano ili obostrano vođenog konflikta nakon razvoda ima važne implikacije za konstruktivnu intervenciju.

Nadalje, Anderson i sur. (2011.) na osnovi pregleda literature koja se bavi konfliktima razvodima, sugeriraju postojanje tri nivoa konflikta. U konfliktima niskog intenziteta partneri mogu biti usredotočeni na problem više nego na partnera, o problemima se razgovara i nastoje se rješavati. Konflikt para može se klasificirati kao niskog intenziteta kada su partneri u mogućnosti pregovarati i rješavati probleme uz zajedničko povjerenje, kada su spremni prihvatiti odgovornost za svoju ulogu u sporu. U konfliktima umjerenog intenziteta sve više raste usredotočenost na partnera, a ne na problem. Kad se parovi počnu više fokusirati na partnera, a ne na specifični problem, razina konflikta će se vjerojatno povećavati. U konfliktima visoke razine, više je međusobnog okrivljavanja, reaktivnosti, frustracije, ogorčenosti, bijesa, nepovjerenja i pesimizma prema bivšem partneru. Partneri teže pregovaraju o spornim pitanjima što ih ometa u rješavanju problema.

Važno je spomenuti da često roditelji maloljetne djece u visokokonfliktima razvodima sebe vide kao »dobrog« roditelja, a drugog kao »lošeg« roditelja, bez ikakvog prostora za nešto između (Elrod, 2001.; Anderson i sur., 2011.; Levite i Cohen, 2011.). Pretpostavka je da je to zbog kombinacije koja podrazumijeva s jedne strane uključive-

nost u sudski postupak sa svim reperkusijama koje su prije spomenute, kao i moguću emocionalnu traumu nastalu razdvajanjem ili razvodom, tj. uslijed doživljaja gubitka (Baum i Shnit, 2003.). Kad se roditelji ne mogu maknuti iz ovakvog načina razmišljanja, postaju vrlo sumnjičavi jedan prema drugom. Bilo kakvo pozitivno ponašanje drugog roditelja, bilo u njihovom odnosu ili odnosu s djetetom se zanemaruje i shvaća kao pokušaj manipulacije. Ovaj naglasak na negativnom i ignoriranje pozitivnog može se prenijeti na dijete s negativnim posljedicama (Mutchler, 2017.).

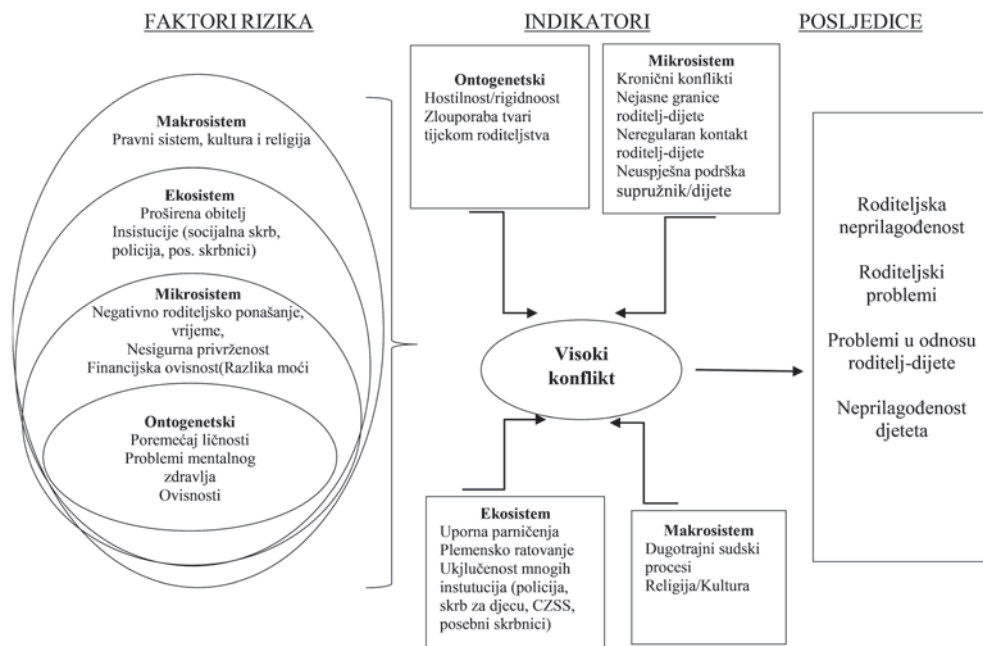
Smyth i Moloney (2017.) predložili su da se pojam visokokonfliktnog razvoda odnosi na slučajeve kada roditelji ne mogu postići dogovor o određenim temama tijekom razvoda kao i kada je konflikt odraz njihove osobnosti i pitanje disfunkcije međusobnog odnosa, više nego sam sadržaj konflikta, a što i u jednom i u drugom slučaju uzrokuje dovoljno konflikta da je potrebna pravna intervencija. Navode da poneki roditelji mogu biti toliko zahvaćeni svojim konfliktom da nisu dulje stvarno svjesni dobrobiti svoje djece. Uvjereni su da se moraju boriti protiv drugog roditelja zbog djece jer vole svoju djecu, osjećaju nagon kako bi ih spasili od štete koju može počinuti drugi roditelj svojim ponašanjem. Ovim roditeljima zaustavljanje borbe čini se kao »napuštanje« svoje djece te se svađaju i bore oko svega što se tiče djece: strukture obiteljskog života, škole, sporta, dogovora o kontaktima, financija, rođendana, praznika, proslava i tako dalje. Ono što je značajno i bitno je to da za neke parove konflikt traje dulje ili čak tijekom cijelog njihovog života, zadržavajući njih i njihovu djecu u trajnim previranjima i uzrokujući duboke i trajne ožiljke (Wallerstein, Lewis i Blakeslee, 2000.; Hetherington i Kelly, 2002.). To su često parovi koji su doživjeli najviše razine konflikata tijekom zajedničkog života (Buchanan i Heiges, 2001.). Iako Smyth i Moloney (2017.) spominju samo pravnu intervenciju, praksa pokazuje da su u ovakvim slučajevima potrebne i intervencije iz sustava socijalne skrbi i zdravstvenog sustava.

Prema svemu, jasno je da visokokonfliktni razvod nije jedan fenomen, već ga karakteriziraju različiti obrasci i svaki zahtijeva dublju analizu (Birnbbaum i Fidler, 2005.; Kelly, 2007.).

Nadalje, Polak i Saini (2018.) smatraju da razne definicije visokokonfliktnog razvoda odražavaju raznolikost teoretskih okvira koji se primjenjuju za procjenu prisutnosti i ozbiljnosti konflikta unutar obitelji u postupku razvoda. Na primjer, neke su definicije usredotočene isključivo na pojedinca s naglaskom na osobine ličnosti i poremećaje, na pitanja mentalnog zdravlja ili individualne karakteristike roditelja. Druge definicije usredotočuju se na utjecaj različitih sustava i institucija koje mogu čak i pogoršati roditeljski konflikt, kao što su npr. neke aktivnosti stručnjaka kojima i oni zauzimaju stranu u sporu. Očigledno je da konfliktne situacije u visokokonfliktnim obiteljima podržavaju mnogi vanjski i unutarnji čimbenici pojedinca u konfliktu, kao i pojedini članovi obitelji (Spillane-Grieco, 2000.). Nedostatak konsenzusa o definiciji

koja bi dala preciznije tumačenje i opis pojma visokokonfliktnog razvoda, otežava učinkovito djelovanje u tim obiteljima.

U tom smislu, Polak i Saini (2018.) analizirali su 65 istraživanja o konfliktnim razvodima te su svoje nalaze smjestili unutar »Ekološkog transakcijskog modela roditeljstva« Uriea Bronfennbrennera (1979.). Identificirano je nekoliko povezanih čimbenika rizika, pokazatelja i posljedica visokokonfliktnog razvoda kojim se pokušava rasvijetliti različite sustave koji doprinose prisutnosti i ozbiljnosti konflikta unutar obitelji.

Slika 1. Ekološki transakcijski model za razumijevanje rizičnih faktora, indikatora i posljedica visokokonfliktnog razvoda i roditeljskog razdvajanja (Polak i Saini, 2018.: 5)

Iz Slike 1. vidljivo je da »visoki konflikt« nije smješten ni u jednom određenom sustavu, već je to složena, višestruka integracija nekoliko sustava koji okružuju obitelj, bivši par i dijete. Stoga niti jedna definicija ne nudi »panaceu« koja utjelovljuje sve aspekte složenosti konflikta i niti jedan specifični čimbenik ne pruža bolji uvid u razvoj visoke razine konflikta od drugih čimbenika. Umjesto toga, višeznačna definicija visoke razine konflikta trebala bi uključivati različite tipologije i dimenzije konflikta, ovisno o sustavu koji je identificiran kao mjesto konflikta. Koristeći ekološki transakcijski model, ovaj pregled pruža osnovu za razumijevanje čimbenika rizika i indikatora unutar sveobuhvatnog okvira.

U definiranju visokokonfliktnog razvoda, potrebno je spomenuti prijedlog Roje Đapić, Buljan Flander i Galić, (2020.: 138) o tome da se umjesto uobičajenoga »visokokonfliktnog razvoda/razdvajanja« koristi termin »visokokonfliktno roditeljstvo« budući da istraživanja »pokazuju da djeci šteti roditeljski konflikt, a ne sam čin razdvajanja roditelja te da su posljedice za djecu istovjetne bez obzira na to radi li se o cjelovitim obiteljima, roditeljima prije, za vrijeme ili nakon separacije«. Za situaciju konflikta vezano za razvod, predlažu da se koristi termin »(visoki) konflikt roditelja povezan s razvodom/ razdvajanjem«. Iako je ovakva vrsta konceptualizacije nužna, u ovom radu i s obzirom na pregled literature koji se odnosi na konflikte nakon razvoda, koristi se do sada uobičajen termin »visokokonfliktni razvod«, a koji, dakle, podrazumijeva konflikt roditelja povezan s razvodom. Zasebno je pitanje koristi li se taj termin u situacijama kada osobe nemaju zajedničku djecu ili uopće nisu roditelji, s obzirom da je interes istraživačke i opće javnosti zapravo fokusiran na roditeljska pitanja.

Također, poželjno je spomenuti pojmove koje u svom radu koriste Koppejan-Luitze i sur. (2020.). Oni umjesto o visokokonfliktnom razvodu govore o složenom razvodu (eng. *complex divorces*) koji razlikuju od redovitih razvoda (eng. *regular divorces*). Za složeni razvod navode ranije spomenutu definiciju Andersona i sur. (2011.), a koja se odnosi na visokokonfliktni razvod – oni koji su obilježeni stalnim međusobnim neprijateljstvom između bivših partnera. U novijoj literaturi, osim usputno u tekstu (npr. Bailey i sur., 2020.) i nadalje se koristi naziv visokokonfliktni, iako je moguće da bi pojam složeni razvod bio prihvatljiviji. U prilog tome ide i to što se time dodatno ukazuje na kompleksnost i slojevitost koji su odraz problema visoke razine konflikta između roditelja, ali istovremeno i na zahtjevnost i izazovnost rada sa članovima obitelji i širokom lepezom mogućih problema i slučajeva koji proizlaze iz takvih razvoda, a koji zahtijevaju koordinirane aktivnosti više javnih i/ili profesionalnih službi.

Istraživanja prediktora visokokonfliktnog razvoda

Da bi se razumjelo što doprinosi kontinuiranom konfliktu između roditelja, provedena su mnoga istraživanja. Dosadašnja su istraživanja u velikoj mjeri bila usmjerena na utvrđivanje karakteristika ličnosti koje doprinose razvoju visokog konflikta među razdvojenim partnerima. Mnogi istraživači gledaju na ličnost kao na glavni faktor koji utječe na sposobnost pojedinca da se nosi s psihološkim procesima vezanim uz razvod te utječe na roditeljsko funkcioniranje i roditeljski odnos nakon razvoda (Ganiban i sur., 2009.). Stručnjaci i istraživači navode da su kod vrlo konfliktnih parova nakon njihovog partnerskog razdvajanja/razvoda općenito vidljiva ponašanja povezana s poremećajima ličnosti kao što su narcisoidnost, mali kapacitet za empatiju, zavist, mržnja, granični poremećaj ličnosti, paranoidna ličnost, primitivna obrana i antisocijalni

poremećaj ličnosti (Siegel i Langford, 1998.; Baum, 2004.; Donner, 2006.; Malcore i sur.; 2010.; Polak i Saini, 2018.). Karakterizira ih hostilnost, okrivljavanje, kritičnost i nesposobnost preuzimanja njihovog dijela odgovornosti za sudjelovanje u raspravama (van der Wal, Finkenauer i Visser, 2019.) te nije rijetkost da sudjeluju u obiteljskom nasilju (Fotheringham, Dunbar i Hensley, 2013.). Istraživanje provedeno u CZSS-ima u Hrvatskoj pokazuje da stručnjaci najčešće prepoznaju simptome emocionalno nestabilne ličnosti roditelja, odnosno graničnog poremećaja ličnosti roditelja, tijekom postupka razvoda i odlučivanja o roditeljskoj skrbi. Njihovi su postupci obilježeni visokom razinom međusobnog konflikta, nemogućnošću postizanja sporazuma u svezi ostvarivanja sadržaja roditeljske skrbi, manipulativnim ponašanjem i manipulacijom djetetom, drugim roditeljem, kao i stručnjacima i sustavom (Maljuna, Ajduković i Ostojić, 2019.; Maljuna, Ajduković i Ostojić, 2020.).

Također, problemi mentalnog zdravlja i zlouporaba sredstava ovisnosti dovode do poteškoća u održavanju prijateljskog kontakta s bivšim partnerima i veće poteškoće pri reguliranju emocija što pogoduje razvoju visokog konflikta među roditeljima (Wade i Pevalin, 2004.; Gilmour, 2004.).

Iako postoje ograničena istraživanja o komunikaciji između bivših supružnika nakon razvoda, utvrđeno je da su komunikacijske sposobnosti između bivših supružnika povezane s bračnim neskladom i konfliktom nakon razvoda (Afifi i Hamrick, 2006.; Ganong, Coleman i Chapman, 2012.; Markham i sur., 2017.). Kroz iskaze roditelja o njihovoj međusobnoj suradnji i slaganju nakon razvoda te kroz njihovu percepciju o dobiti djece, moguće je dobiti uvid u to kako roditelji vide kvalitetu svog odnosa. Niža razina međusobnog slaganja i manja spremnost na međusobnu komunikaciju, prediktori su broja ponovnih odlazaka na sud (Bonach, Sales i Koeske, 2005.).

Maccoby i Mnookin (1992.) u svom istraživanju utvrdili su da nije bilo razlike vezane za socioekonomske uvjete, prihode ili etničku pripadnost između visokokonfliktnih razvoda i onih s niskom razinom konflikta. Štoviše, sukobljavanje među roditeljima bilo je jednako vjerojatno i u situaciji kada djeca žive u dva doma, kao i između onih roditelja čija su djeca živjela samo s jednim od njih. No, navode da su obitelji s vrlo malom djecom i obitelji s više djece imale veću vjerojatnost za konfliktan odnos i u smislu borbe u sudskim postupcima i u smislu svakodnevnog roditeljstva.

Konfliktnosti među roditeljima nakon njihovog razdvajanja doprinose i separacijske teškoće, povrijeđenost, sramota ili poniženje od strane bivšeg supružnika ili sam proces partnerskog razdvajanja i razvoda (Hopper, 2001.). Petren i sur. (2017.) također navode da stres vezan uz sam postupak razvoda može ograničiti sposobnost održavanja pozitivnih odnosa. Prijašnja povijest destruktivnih bračnih odnosa (uključujući i nasilno ponašanje), traumatično razdvajanje, ambivalentna separacija (sukob između idealizirane slike o partneru i negativne slike) te produženo žalovanje za partnerom i gubitkom ideje o obitelji, mogu doprinijeti konfliktu, održati ga ili ga

povećati (Wallerstein, 1991.). Visser i sur. (2017.) navode utjecaj društvenih mreža, na način da što više prijatelji, obitelj i druge važne osobe govore negativno i s neodobravanjem o bivšem partneru, to se negativno odražava na opraštanje jednog partnera drugom, a što je povezano s više njihovih međusobnih konflikata.

Nadalje, od razloga za konflikt najčešće se spominju nemogućnost dogovora oko financijskih pitanja te kontrola i vrijeme provođenja roditelja s djecom kao i česti konflikti očeva s majkama oko toga koliko vremena mogu provesti sa svojom djecom (Hooper, 2001.; Bonach, Sales i Koeske, 2005.; Hutson, 2007.; Hallman, Dienhart i Beaton, 2007.; Cohen i Finzi-Dottan, 2012.; Kalmijn, 2015.). Također, nepovjerenje u sposobnost drugog roditelja o adekvatnoj brizi za dijete, kao i različiti stavovi i ne-usuglašenost oko roditeljstva, obično ukazuje na parove koji će vjerojatno biti vrlo sporni u daljnjim postupcima (Johnston, 1994.).

Elrod (2001.) je naveo brojne razloge vezano uz parnične postupke koji mogu doprinijeti trajanju visokokonfliktnih razvoda. Među njima su i ishodi koji se odnose na »pobjedu – poraz«, tj. način na koji funkcionira pravni sustav u kojem »pobjednik odnosi sve« i koji dovodi do sve žešćih borbi između bivših supružnika. Fokus na pobjedu u kontekstu sudskih postupaka može se vidjeti kada se svaki partner usredotoči na priču o tome kada je onaj drugi »pogriješio« (Mutchler, 2017.). Neki autori navode da sudski proces često uključuje pokušaje osвете protiv stvarnog i opaženog ponašanja ili štete koju je nanio bivši partner (Levite i Cohen, 2011.).

Procjene razine konflikta između roditelja

S obzirom na poteškoće u razlikovanju i razumijevanju konflikta između roditelja u postupku razvoda koji je u tom post periodu čest pa i očekivan, na neki način i razumljiv, u odnosu na one koji će svoj konflikt produbiti, mnogi su autori do sada nastojali konstruirati skale za utvrđivanje razine roditeljskog konflikta. Pregledom literature vezano za mjerenja i procjene konflikta, Hald i sur. (2019.) ističu mnoge dosadašnje pokušaje istraživača s pitanjima ili koja nisu bila valjana za ispitivano područje (npr. odgoj djece, plaćanje uzdržavanja), ili nisu bila specifično vezana za razvod. Nekoliko potvrđenih skala procjenjuje konflikte, poput skale koja ispituje taktike konflikta (Straus i sur., 1996.), skale upravljanja konfliktima (Jones, Browne i Chou, 2017.) i skale konflikta za romantične partnere (Zacchilli, Hendrick i Hendrick, 2009.). Osim toga, brojne ljestvice mjere roditeljstvo nakon razvoda ili roditeljski konflikt iz perspektive djeteta, poput skale koja mjeri roditeljski konflikt nakon razvoda od Morris i West (2000.).

Međutim, prema saznanjima Halda i sur. (2019.), ne postoje objavljeni instrumenti koji se posebno bave i mjere konflikte i suradnju nakon razvoda. Autori smatraju

da bi skala koja procjenjuje konflikt nakon razvoda, trebala kao cilj imati procjenu komunikacijskih sposobnosti, suroditeljstva, međusobnu procjenu dosadašnjih partnera i samoprocjenu razine konflikta. Stoga su Hald i sur. (2019.) razvili skalu (*The Divorce Conflict Scale*), od 6 pitanja za koju navode da je valjan instrument za procjenu razine konflikta u postupku razvoda (Cronbach's alpha, 0,88). Početne analize dobivenih rezultata primjenom navedene skale na istraživanom uzorku razvedenih roditelja sugeriraju da žene opažaju veću razinu konflikta nakon razvoda nego što to čine njihovi partneri. Karakteristike povezane s višom razinom procjene konflikta za žene bili su starija dob, nevjera i tjelesno/psihološko nasilje kao razlog razvoda, inicijativa za razvod u usporedbi s međusobnim sporazumom te novi partner bivšeg partnera. Za muškarce je glavna karakteristika povezana s višom procjenom razine konflikta bila njihova inicijativa za razvod. Općenito, što se tiče nove partnerske zajednice, Hald i sur. (2019.) uvidom u literaturu navode da su neka dosadašnja istraživanja pokazala da nova partnerska veza nakon razvoda može povećati opću psihičku i financijsku dobrobit, posebno za žene, dok rezultati njihovog istraživanja ukazuju da, kada samo muškarac ima novu partnersku vezu, razina konflikta u postupku razvoda će vjerojatno biti najveća u usporedbi kada oboje ili samo žena ima novog partnera.

Nadalje, Langenbrunner, Cox i Cherry, (2013.) konstruirali su instrument za procjenu razine roditeljskog konflikta u postupku razvoda, koja se sastoji od 25 čestica (*Level of Conflict Assessment of Divorcing or Separating Couples*) za koji navode da je primjenjiv rano u postupku razvoda (Cronbach's alpha, 0,94), a kako bi se mogle osigurati pravovremene i adekvatne intervencije za roditelje i djecu. Također, ističu kako nisu uvrstili pitanja o parničnom postupku iako bi odgovori u vezi s njihovim sudjelovanjem u pravnom sustavu mogli pružiti dodatni uvid u to kako taj sustav utječe na odluke o razvodu. Smatraju da pravni sustav potiče tijekom razvoda parove da međusobno ne komuniciraju, što doprinosi razdvajanju i udaljavanju u vrijeme koje je presudno za donošenje odluka o budućnosti njihovih obitelji.

Razvoj instrumenata za mjerenje razine konflikta između roditelja te identifikiranje bilo kakvih konceptualnih sličnosti ili razlika u razini konflikta prije i nakon razvoda ima važnu praktičnu svrhu. Primjena takvih instrumenata prije ili tijekom postupka razvoda omogućila bi uvid u sposobnost parova o njihovoj uspješnoj prilagodbi razvodu. Općenito, kako je istaknuo Gumina (2009.) istraživanja bi se trebala dodatno usmjeriti na razdoblje prije razvoda jer je ono početak prijelaznog razdoblja za obitelji koje se razvode te može pružiti potrebne informacije o rizicima za moguću obiteljsku disfunkciju.

POSljedICE VISOKOKONFLIKTNIH RAZVODA RODITELJA ZA DJECU

Novija istraživanja vezano za razvode ukazuju na to da je upravo stupanj visokog konflikta roditelja te njihove smanjene sposobnosti za uspostavu uspješne komunikacije primarni uzrok negativnih ishoda za djecu (Ellis, 2000., McIntosh, 2003.; Amato i Afifi, 2006.; Oldham, 2017.). Pokazalo se da ova djeca pokazuju višu razinu anksioznosti, depresiju, ljutnju i agresiju, nisko samopoštovanje, probleme u ponašanju, niže akademsko postignuće, pogoršanje odnosa roditelj-dijete te ukupnu neprikladnost, u odnosu na djecu čije se početne reakcije na razvod roditelja koji nisu u visokokonfliktnom razvodu postepeno smiruju, a s vremenom i potpuno nestanu (Kelly, 2000.; Amato, 2001.; Kelly i Emery, 2003.; Amato i Afifi, 2006.).

Na osnovi pregleda literature van Dijk i sur. (2020.) navode da bi se veza između roditeljskog konflikta i prilagodbe djece nakon razvoda mogla barem djelomično objasniti procesima unutar sustava roditelj-dijete. Smatra se da i pozitivno roditeljsko ponašanje (tj. pružanje podrške, strukture i kvalitetan odnos između roditelja i djece) i negativno roditeljsko ponašanje (intruzivnost, hostilnost, konflikti između roditelja i djece, difuzija roditeljske uloge) djeluju kao potencijalni temeljni, dakle posrednički mehanizmi. Točnije, smatra se da nedostaci u pozitivnom roditeljstvu objašnjavaju povezanost između roditeljskog konflikta i prilagodbe djeteta s obzirom da bi konflikt mogao roditelje emocionalno iscrpiti, a što rezultira nedostatkom topline i energije za adekvatnim odgovaranjem na emocionalne potrebe njihove djece. Isto tako, praćenje potreba djeteta i pružanje strukture su izazovniji zadaci kada je energija roditelja ugrožena i smanjena zbog konflikta s bivšim supružnikom. Prema tome, budući da je pozitivno roditeljsko ponašanje ključno za prilagodbu djeteta nakon razvoda, manje pozitivno roditeljstvo vjerojatno objašnjava povezanost između roditeljskog konflikta i prilagodbe djeteta.

Osim ugrožavanja pozitivnog roditeljskog ponašanja, roditeljski konflikti također mogu izazvati razdražljivost, ljutnju i frustraciju kod roditelja (Sears i sur., 2016.). Nadalje, van Dijk i sur. (2020.) navode istraživanja koja ukazuju da bi negativno raspoloženje roditelja moglo rezultirati neprijateljskim i oštrijim roditeljskim strategijama, kao i producirati više konflikta između roditelja i djece. Roditelji koji su verbalno i fizički agresivniji jedni prema drugima, skloni su koristiti slična ponašanja i prema svojoj djeci. Roditeljski konflikti također mogu izazvati određeni osjećaj frustracije ili nedostatka kontrole, koji bi roditelje mogli navesti na pretjeranu kontrolu ili nametljive strategije prema svom djetetu, što je usporedivo s mehanizmom »žrtvenog jarca«. Prema tome, višestruka negativna roditeljska ponašanja nakon razvoda, pokazuju se kao čimbenici rizika za prilagodbu zdravog djeteta (DeGarmo, 2010.; Stadelmann

i sur., 2010.; Hakvoort, i sur. 2011.). Također, ponovljeni, dugotrajni i neprijateljski sudski sporovi koji su često povezani s visokim konfliktima između roditelja imaju trajne učinke na fizičko i mentalno zdravlje djece, slično onima koji su povezani s fizičkim zlostavljanjem i zanemarivanjem (Joyce, 2016.).

Općenito, može se reći da istraživanja dosljedno izvještavaju o negativnim kratko-ročnim i dugoročnim posljedicama visokih razina konflikata između roditelja za njihovu djecu (Amato, 2001., 2010.; Kelly, 2000., Kelly i Lamb, 2000.; Kelly i Emery, 2003.).

Učestalost visokokonfliktnih razvoda

Na osnovi iznesenog, vidljivo je da se u tijeku postupka razvoda partneri suočavaju s raznim izazovima i prijetnjama za vlastitu dobrobit, a koje kod pojedinih parova može izazvati neproduktivno konfliktno ponašanje tijekom cijelog postupka razvoda. Tako će visoka razina konflikta biti prisutna kod 5 do 25% bivših partnera s maloljetnom djecom (McIntosh, 2003.; Neff i Cooper, 2004.; Smyth i Moloney, 2017.; van der Wal, Finkenauer i Visser, 2019.). Očito je raspon u stopi prevalencije visokokonfliktnih razvoda značajan. To uglavnom odražava razlike u definicijama konflikta istraživane populacije kao i o vremenskom razmaku nakon razvoda u kojem je procijenjen konflikt između bivših partnera (Hald i sur., 2019.).

Podaci Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politiku (Godišnje statističko izvješće o korisnicima i primijenjenim pravima socijalne skrbi u RH, od 2016. god. do 2020. god.) (MRMS, 2021.) možda mogu ponuditi razumijevanje o mogućem broju konfliktnih razvoda u RH:

Tablica 1. Podaci o broju podnesenih zahtjeva za obvezno savjetovanje te nepostignutom sporazumu nakon postupka obveznog savjetovanja ili obiteljske medijacije 2016. – 2020. god. (MRMS, 2021.)

	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
1. Broj provedenih i okončanih zahtjeva za obvezno savjetovanje	6 499	7 235	7 218	7 035	6 701
2. Broj roditelja koji nisu postigli sporazum u obveznom savjetovanju ili u obiteljskoj medijaciji u odnosu na broj provedenog i okončanog obveznog savjetovanja te ulaze u parnični postupak	1 790	1 182	2 205	2 453	2 298

Što govore podaci iz Tablice 1.? Podaci govore da prosječno oko 2 000 roditelja godišnje ne postigne sporazum o Planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi (PZRS) nakon provedenog obveznog savjetovanja ili postupka obiteljske medijacije, koji su obavezni postupci prije pokretanja sudskog postupka za roditelje s maloljetnom djecom,

kako bi onda odluku o sadržajima roditeljske skrbi donio sud. Pokretanje sudskog (parničnog) postupka znači da su djeca izložena prvenstveno konfliktu svojih roditelja, a zatim i postupcima od strane institucija vezano za potrebe davanja mišljenja i prijedloga sudu, a koja ponekad uključuje i razgovor djeteta s više stručnjaka. Dakle, na osnovi podataka iz Tablice 1. može se zaključiti da je u prosjeku oko 30% roditelja u potencijalnom riziku od razvoja visokokonfliktnog razvoda. U skladu s tim, Roje Đapić i Buljan Flander (2019.) u svom radu navode da se procjenjuje da je svaki treći razvod roditelja visokokonfliktnan.

»Dobar razvod«

Nastavno na navedeno, poželjno je istaknuti da u Hrvatskoj postoje dva načina razvoda, sporazumni razvod koji se provodi sukladno odredbama izvanparničnog postupka te parnični postupak. Roditelji mogu tijekom obveznog savjetovanja, koji se u skladu s Obiteljskim zakonom iz 2015. provodi prije razvoda braka u kojem postoje zajednička maloljetna djeca ili prije pokretanja ostalih obiteljskih sudskih postupaka u vezi s ostvarivanjem roditeljske skrbi i osobnih odnosa s djetetom, postići sporazum oko Plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi (PZRS). Ukoliko ne mogu samostalno postići sporazum, roditelji imaju mogućnost pregovora i stvaranja PZRS-a u postupku obiteljske medijacije uz pomoć obiteljskog medijatora. PZRS koji roditelji sastave, podnose sudu u izvanparničnom postupku koji nakon odobrenja sadržaja stiče svojstvo ovršne isprave (NN, 103/2015., NN, 98/2019.).

Izvanparnični postupak s obzirom na postizanje sporazuma o sadržaju roditeljske skrbi, mogli bi definirati »dobrim razvodom«. »Dobar razvod« s aspekta interesa i dobrobiti djeteta je onaj u kojem su roditelji kao i kad su bili zajedno, tako i nadalje, odgovorni za emocionalne, ekonomske i ostale potrebe njihove djece. U skladu s tim, primarni zadatak nakon razvoda je uspostavljanje funkcionalne veze među bivšim partnerima i učinkovito roditeljstvo (Emery, Shim i Horn, 2012.). Prema tome se kroz izvanparnični postupak, činjenicom postizanja sporazuma, bivšim partnerima otvara šansa za razvoj adekvatnog suroditeljskog odnosa.

Međutim, ukoliko niti nakon postupka obiteljske medijacije, roditelji ne postignu sporazum, tada u cilju uređenja sadržaja o roditeljskoj skrbi podnose tužbu sudu prema odredbama parničnog postupka. U skladu s prethodnim izlaganjem, nesumnjivo je da time izlažu sebe, ali i svoju djecu dodatnom stresu. No, ponekad je to zaista nužno radi bolje zaštite prava i interesa svih.

Jasno je da su rizici za djecu u središtu konflikta svojih roditelja dobro poznati u stručnoj literaturi, ali manje je slaganja oko toga koji je najbolji način podrške ili pomoći obitelji u visokom stupnju konflikta prije nego što se nanese prevelika šteta dječjem

razvoju (Greenberg, 2004.). U literaturi koja se bavi problemima konfliktnih razvoda navodi se da je i s psihološkog aspekta i s pravnog aspekta nužna rana intervencija koja može pomoći u ublažavanju postojećih problema, a također i u sprečavanju njihovog daljnjeg razvoja (Bailey i sur., 2020.). U tom smislu, cilj je postići ili pomoći roditeljima da imaju »dobar razvod«. Bailey i sur. (2020.) ustanovili su pregledom literature širok raspon predloženih pristupa rješavanju konflikta između razdvojenih roditelja, uključujući medijaciju razvoda, program pomoći pri tugovanju, integrativnu obiteljsku terapiju, poboljšanje roditeljske komunikacije, usklađivanje suroditeljstva, kognitivno-bihevioralnu terapiju i poboljšanje roditeljskih vještina. Programi koji se provode odnose se na specifične pristupe problematici, međutim, malo je empirijskih podataka koji mogu pomoći pri odluci koju vrstu programa odabrati i provoditi (Drozd, Saini i Olesen, 2016.).

Garber (2015.) predlaže da intervencija u slučaju visokokonfliktnog razvoda mora biti naložena od strane suda, usmjerena na dijete i prilagođena njegovom razvoju. U tom smislu, ističe da se moraju uzeti u obzir snage i slabosti oba roditelja i djeteta, tri supsidijarne dijade obitelji, sustava u cjelini i kako funkcionira unutar većih sustava (zajednice, pravnog, terapijskog). U idealnom slučaju, i roditelji i djeca trebali bi imati individualnog terapeuta, a svi zajedničku, obiteljsku terapiju. Terapeuti bi trebali međusobno surađivati kako bi se koordinirao napredak, uz poštovanje povjerljivosti svakog sudionika (a posebno djeteta) kako bi se izgradio odnos povjerenja. Dakle, iako je pristup logičan, kako kaže Garber (2015.), ostaje jaz između težnje, istraživanja, obuke i resursa za provedbu.

Konačno, važno je naglasiti da su prema UN-ovoj Konvenciji o pravima djeteta, djetetove potrebe prioritetne u odnosu na roditeljske. Roditelji su uz to odgovorni za brigu o svojoj dobrobiti i roditeljskom kapacitetu. To je s obzirom na rizik koji razvod braka roditelja može imati na djecu, značajno za roditelje iz tzv. ranjivih skupina u koje s obzirom na stres koji izaziva, ulaze i roditelji u visokokonfliktnim razvodima (Dobrotić i Baran, 2015.). UN-ova Konvencija o pravima djeteta roditeljima dodjeljuje primarnu odgovornost za odgoj i razvoj djeteta i utvrđuje da najbolji interesi djeteta trebaju biti njihova najvažnija briga. Međutim, države imaju (sekundarnu) odgovornost u promicanju prava djeteta u obitelji-pružajući potporu roditeljima da postupaju u skladu s tim. To podrazumijeva da se od države zahtijeva poduzimanje zakonodavnih, socijalnih i ostalih mjera koje mogu olakšati roditeljima djelovanje u skladu s obvezom postupanja i u skladu s najboljim interesom i dobrobiti djeteta (Dobrotić i Baran, 2015.).

U slučaju Hrvatske važno je poznavanje i usklađivanje prvenstveno sustava socijalne skrbi i pravosuđa, ponekad i zdravstvenog sustava i policije, a koji u najvećoj mjeri mogu utjecati na utvrđivanje i provođenje potrebnih mjera, bilo u cilju prevencije ili u cilju sprečavanja daljnjeg produbljivanja postojećih problema. Za sad

nema jedinstvenih programa na nivou države koji bi se ciljano bavili problematikom visokokonfliktnih razvoda. Stoga postoji prostor za razvoj adekvatnih programa vezanih za razvod temeljenih na dokazima kao i na iskustvima i praksama država u kojima se programi provode redovito te su normativna komponenta pri razdvajanju roditelja. Međutim, kako svijest i/ili razumijevanje vrijednosti o »zdravom« suroditeljstvu kao sredstvu zaštite dobrobiti djece nakon roditeljskog razdvajanja nastavlja rasti, svakako treba nastojati ponuditi i u Hrvatskoj takve programe, barem za one u riziku od visokokonfliktnog razvoda. Kao mjesto provedbe mogu se predložiti postojeći obiteljski centri unutar sustava socijalne skrbi u županijskim središtima, s obzirom da su u njima stručnjaci koji se bavi različitim aspektima obiteljskog života.

ZAKLJUČAK

Polazeći od negativnih kratkoročnih i dugoročnih posljedica za razvoj djece čiji su roditelji u visokokonfliktnom razvodu, jasno je zbog čega postoji interes javnosti i profesionalne zajednice za ovu temu i za zaštitu djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva, ali i za prevenciju eskalacije manjih konflikata koji su često neizbježni u ovom procesu. Kako to postići je još uvijek izazov kako istraživačima tako i praktičarima s obzirom da aktualne spoznaje o visokokonfliktnim razvodima ukazuju na različite prediktore razvoja visoke razine konflikta između bivših partnera. Uz to, unatoč zainteresiranosti istraživača i stručnjaka za ovo područje, još uvijek nema konsenzusa o definiciji visokokonfliktnih razvoda, što bi trebao biti jedan od istraživačkih prioriteta. Nedostatak jasnog određenja otežava operacionalizaciju varijabli u znanstvenim istraživanjima, što često dovodi do nerazumijevanja među istraživačima i nesklada nalaza istraživanja. Istodobno to otežava i pravovremeno prepoznavanje rizika za razvoj konfliktnih razvoda, a time i učinkovito djelovanje u obiteljima. Međutim, unatoč iznesenim teškoćama, danas su u mnogim državama razvijeni programi za rad s visokokonfliktnim obiteljima u kojima roditelji i djeca mogu dobiti potrebnu pomoć i podršku, što je očekivani smjer rada i djelovanja i u našoj državi. Kako je istaknuto, potrebna su sustavna istraživanja o učinkovitosti pojedinih programa kako bi se mogao razviti najdjelotvorniji model temeljem empirijskih spoznaja.

Također, doprinos ranijem prepoznavanju rizika za razvoj visokokonfliktnog razvoda mogu dati instrumenti konstruirani s ciljem procjene razine konflikta između roditelja, koje također treba konstruirati i evaluirati na znanstvenim načelima.

Konačno, u skladu s iznesenim, treba naglasiti da je primarni cilj društva općenito, a potom i institucija koje se specifično bave ovom problematikom, preveniranje eskalacije konflikata u procesu razvoda i poduzimanje intervencija. Međutim, pitanje je kada se poduzete aktivnosti mogu smatrati pravovremenom intervencijom. Iz

navedenog pregleda, vidljivo je da jedan od prediktora konfliktnog razvoda koji se odnosi na povijest konflikata prisutnih i za vrijeme trajanja partnerske zajednice, kao i određene psihičke teškoće pojedinca, doprinose produbljivanju konflikta nakon razvoda. Za rješavanje problema kod ovakvih parova možemo govoriti više u terminima terapijskih pristupa i saniranja šteta, eventualno o prevenciji težih posljedica. Međutim, predočena istraživanja pokazuju da je razvoj konfliktnog razvoda proces koji međusobnim djelovanjem različitih čimbenika može dovesti do zaoštavanja odnosa sudionika tijekom samog postupka razvoda, a što se može, ukoliko se prepoznaju rizici za to, i prevenirati. Prema tome se pravovremena ciljana prevencija treba odnositi na parove koji ulaze u parnični postupak razvoda braka, kao i na one koji nakon sporazumnog razvoda imaju poteškoće u provedbi PZRS-a, a neovisno o izricanju mjera obiteljsko-pravne zaštite djece vezane uz razdvojeno roditeljstvo. Konačno, u tom smislu, postoje očekivanja od države koja bi mogla i trebala osigurati zakonske i druge uvjete koje bi omogućavale realizaciju nužnih mjera kao pomoć i podršku roditeljima u visoko stresnim situacijama raskida partnerske zajednice.

LITERATURA

1. Afifi, T. D. & Hamrick, K. (2006). Communication processes that promote risk and resiliency in postdivorce families. In: Fine, M. A. & Harvey, J. H., (eds.), *Handbook of divorce and relationship dissolution*. New York: Psychology Press, 451–472. <https://doi.org/10.4324/9781315820880>
2. Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62 (4) 1269–1287. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x>
3. Amato, P. R. (2001). Children and divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15 (3) 355–370. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0893-3200.15.3.355>
4. Amato, P. R. & Afifi, T. D. (2006). Feeling caught between parents: Adult children's relations with parents and subjective well-being. *Journal of Marriage and Family*, 68 (1), 222–235. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00243.x>
5. Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72 (3), 650–666. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
6. Anderson, S. R., Anderson, S. A., Palmer, K. L., Mutchler, M. S., & Baker, L. K. (2011). Defining high conflict. *The American Journal of Family Therapy*, 39 (1), 11–27. <https://doi.org/10.1080/01926187.2010.530194>

7. Baum, N. & Shnit, D. (2003). Divorced parents' conflict management styles: Self-differentiation and narcissism. *Journal of Divorce and Remarriage*, 39 (3-4), 37–58. https://doi.org/10.1300/J087v39n03_02
8. Baum, N. (2004). Typology of post-divorce parental relationships and behaviors *Journal of Divorce & Remarriage*, 41 (3-4), 53–79. https://doi.org/10.1300/J087v41n03_03
9. Bailey, R., Dana, D., Bailey, E. & Davis, F. (2020). The application of the polyvagal theory to High conflict co-parenting cases. *Family Court Review*, 58 (2), 525–543. <https://doi.org/10.1111/fcre.12485>
10. Birnbaum, R. & Fidler, B. J. (2005). Commentary on Epstein and Madsen's »Joint custody with a vengeance: The emergence of parallel parenting orders«. *Canadian Family Law Quarterly*, 24 (3), 337–345.
11. Birnbaum, R. & Bala, N. (2010). Toward the differentiation of high-conflict families: An analysis of social science research and Canadian case law. *Family Court Review*, 48 (3), 403–416. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2010.01319.x>
12. Bonach, K., Sales, E. & Koeske, G. (2005). Gender differences in perceptions of coparenting quality among ex partners. *Journal of Divorce & Remarriage*, 43 (1-2), 1–28. https://doi.org/10.1300/J087v43n01_01
13. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
14. Buchanan, C. M. & Heiges, K. L. (2001). When conflict continues after the marriage ends, Effects of postdivorce conflict on children. In: Grych, J.H & Fincham, F.D, (eds.) *Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications*. New York, Cambridge University Press, 337–362. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1017/CBO9780511527838.015>
15. Cohen, O. & Finzi-Dottan, R. (2012). Defense mechanisms and negotiation as predictors of co-parenting among divorcing couples: A dyadic perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 30 (4), 430–456. <https://doi.org/10.1177%2F0265407512458657>
16. DeGarmo, D. S. (2010). Coercive and prosocial fathering, antisocial personality, and growth in children's postdivorce noncompliance. *Child development*, 81 (2), 503–516. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01410.x>
17. Dijkstra, S. (2016). Listening to children and parents: Seven dimensions to untangle high-conflict divorce. In: Liefwaard, T. & Sloth-Nielsen, J. (eds.), *The United Nations Convention on the rights of the child: Taking stock after 25 years and looking ahead*. Leiden: Brill Nijhoff, 855–876.
18. Dobrotić, I. & Baran, J. (2015). Javnopolitički okvir Europske unije i međunarodnih organizacija. U: Dobrotić, I., Pećnik, N. & Baran, J. (ur.), *Potrebe roditelja i*

pružanje usluga roditeljima koji podižu djecu u otežanim okolnostima. Zagreb, Udruga roditelja u akciji – RODA, 14–58.

19. Donner, M. B. (2006). Tearing the child apart. The contribution of narcissism, envy and perverse of thought to child custody wars. *Psychoanalytic Psychology*, 23 (3), 542–553. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0736-9735.23.3.542>
20. Drozd, L., Saini, M. & Olesen, N. (2016). *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med:psych/9780199396580.001.0001>
21. Ellis, E. M. (2000). Impact of parental conflict on children's adjustment following divorce. In: Ellis, E. M. (ed.), *Divorce wars: Interventions with families in conflict*. Washington, DC, American Psychological Association, 37–59. <https://doi.org/10.1037/10359-002>
22. Elrod, L. D. (2001). Reforming the system to protect children in highconflict custody cases. *William Mitchell Law Review*, 28 (2), 495–551. <http://open.mitchellhamline.edu/wmlr/vol28/iss2/5>
23. Emery, R. E., Shim, H. J. & Horn, E. (2012). Examining divorce consequences and policies and the question: Is marriage more than a piece of paper? In Campbell, L. & Loving, T. J. (eds.), *Interdisciplinary research on close relationships: The case for integration*. Washington, DC, American Psychological Association, 227–250.
24. Ernečić, M. & Patrčević, S. (2013). *Razvod – pogled iznutra*. Koprivnica: Udruga za pomoć djeci i mladeži »Prijatelj«.
25. Fotheringham, S., Dunbar, J. & Hensley, D. (2013). Speaking for themselves: Hope for children caught in high conflict custody and access disputes involving domestic violence. *Journal of Family Violence*, 28 (4), 311–324. <https://doi.org/10.1007/s10896-013-9511-3>
26. Friedman, M. (2004). The so-called high-conflict couple: A closer look, *The American Journal of Family Therapy*, 32 (2), 101–117. <https://doi.org/10.1080/01926180490424217>
27. Frisby, B. N., Booth-Butterfield, M., Dillow, M., Matthew, M. M. & Weber, K. D. (2012). Face and resilience in divorce: The impact on emotions, stress, and post-divorce relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29 (6), 715–735. <https://doi.org/10.1177%2F0265407512443452>
28. Ganiban, J. M., Ulbricht, J. A., Spotts, E. L., Lichtenstein, P., Reiss, D., Hansson, K. & Neiderhiser, J. M. (2009). Understanding the role of personality in explaining associations between marital quality and parenting. *Journal of Family Psychology*, 23 (5), 646–660. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0016091>
29. Ganong, L., Coleman, M. & Chapman, A., (2012). Gatekeeping after separation and divorce. In: Drozd, L., Saini, M. & Olesen, N. (eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court*. Oxford University Press, 369–398.

30. Garber, B. D. (2015). Cognitive-behavioral methods in high conflict divorce: Systematic desensitization adapted to parent child reunification interventions. *Family Court Review*, 53 (1), 96–112. <https://doi.org/10.1111/fcre.12133>
31. Gilmour, G. A. (2004). *High-conflict separation and divorce: Options for consideration*. Presented to Family, Children and Youth Section: Department of Justice, Canada.
32. Graham, E. E. (2003). Dialectic contradictions in postmarital relationships. *The Journal of Family Communication*, 3 (4), 193–214. https://doi.org/10.1207/S15327698JFC0304_3
33. Graham, E. E. & Edwards, A. P. (2008). A separate togetherness: Dialectical tensions and shadow realities in post-marital relationships. In: Arnold, L. (eds.), *Research in Family Communication*. Boston, MA: Allyn & Bacon, 90–98.
34. Greenberg, L. S. (2004). Emotion–focused therapy. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 11 (1), 3–16. <https://doi.org/10.1002/cpp.388>
35. Gryczkowski, M. R., Jordan, S. S. & Mercer, S. H. (2010). Differential relations between mothers' and fathers' parenting practices and child externalizing behavior. *Journal of Child and Family Studies*, 19 (5), 539–546. <https://doi.org/10.1002/cpp.388>
36. Gumina, J. M. (2009). Communication of the decision to divorce: A retrospective qualitative study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 50 (3), 220–232. <https://doi.org/10.1080/10502550902717921>
37. Hakvoort, E. M., Bos, H. M., van Balen, F. & Hermanns, J. M. (2011). Postdivorce relationships in families and children's psychosocial adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52 (2), 125–146. <https://doi.org/10.1080/10502556.2011.546243>
38. Hald, G. M., Strizzi, J. M., Ciprić, A. & Sander, S. (2019). The Divorce conflict scale. *Journal of Divorce & Remarriage*, 61 (2), 83–104. <https://doi.org/10.1080/10502556.2019.1627150>
39. Hallman, M., Dienhart, A. & Beaton, J. (2007). A qualitative analysis of fathers' experiences of parental time after separation and divorce. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice About Men as Fathers*, 5 (1), 4–24. <https://doi.org/10.3149/ft.0501.4>
40. Hetherington, E. M. & Kelly, J. (2002). *For better or for worse*. New York: Norton.
41. Hopper, J. (2001). The symbolic origins of conflict in divorce. *Journal of Marriage and Family*, 63 (2), 430–445. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00430.x>
42. Hutson, R. A. (2007). Child support and parental conflict in low-income families. *Children and Youth Services Review*, 29 (9), 1142–1157. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2007.04.004>

43. Johnston, J. R. (1994). High-conflict divorce. *Future of Children*, 4 (1), 165–182. <https://doi.org/10.2307/1602483>
44. Johnston, J. R. & Campbell, L. E. (1999). *Impasses of divorce: The dynamics and resolution of family conflict*. New York: Simon and Schuster.
45. Jones, R., Browne, K. & Chou, S. (2017). A critique of the revised Conflict Tactics Scales-2 (CTS-2). *Aggression and Violent Behavior*, 37, 83–90. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.08.005>
46. Joyce, A. N. (2016). High-conflict divorce: A form of child neglect. *Family Court Review*, 54 (4), 642–656. <https://doi.org/10.1111/fcre.12249>
47. Kalmijn, M. (2015). Father-child relations after divorce in four European countries: Patterns and determinants. *Comparative Population Studies*, 40 (3), 251–276. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2015-10>
48. Kelly, J. B. (2000). Children's adjustment in conflicted marriagend divorce: A decade review of research. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 39 (8), 963–973. <https://doi.org/10.1097/00004583-200008000-00007>
49. Kelly, J. B. & Lamb, M. E. (2000). Using child development research to make appropriate custody and access decisions for young children. *Family Court Review*, 38 (3), 297–311. <https://doi.org/10.1111/j.174-1617.2000.tb00577.x>
50. Kelly, J. B. & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52 (4), 352–362. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x>
51. Kelly, J. B. (2007). Children's living arrangements following separation and divorce: Insights from empirical and clinical research. *Family Process*, 46 (1), 35–52. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00190.x>
52. Koppejan-Luitze, H. S., van der Wal, R. C., Kluwer, E. S., Visser, M. M. & Finkenauer, C. (2020). Are intense negative emotions a risk for complex divorces? An examination of the role of emotions in divorced parents and co-parenting concerns. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38 (2), 765–782. <https://doi.org/10.1177%2F0265407520972189>
53. Langenbrunner, M. R., Cox, M. E. & Cherry, D. (2013). Psychometrics of LOCA: Level of conflict assessment of divorcing or separating couples. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54 (6), 439–457. <https://doi.org/10.1080/10502556.2013.810978>
54. Laurin, J. C., Joussemet, M., Tremblay, R. E. & Boivin, M. (2015). Early forms of controlling parenting and the development of childhood anxiety. *Journal of Child and Family Studies*, 24 (11), 3279–3292. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0131-9>

55. Levite, Z. & Cohen, O. (2011). The tango of loving hate: Couple dynamics in high-conflict divorce. *Clinical Social Work Journal*, 40 (1), 46–55. <http://dx.doi.org/10.1007/s10615-011-0334-5>
56. Macoby, E. E. & Mnookin, R. H. (1992). *Dividing the child: Social and legal dilemmas of custody*. London: Harvard University Press.
57. Malcore, S. A., Windell, J., Seyuin, M. & Hill, E. (2010). Predictors of continued conflict after divorce or separation: Evidence from a high-conflict group treatment program. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51 (1), 50–64. <https://doi.org/10.1080/10502550903423297>
58. Maljuna, I., Ajduković, M. & Ostojić, D. (2019). Prepoznavanje simptoma graničnog poremećaja ličnosti roditelja u situacijama ugrožene dobrobiti djeteta: Perspektiva stručnjaka iz centara za socijalnu skrb. *Ljetopis socijalnog rada*, 26 (3), 305–333. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v26i3.337>
59. Maljuna, I., Ajduković, M. & Ostojić, D. (2020). Obilježja prekida partnerske zajednice roditelja sa simptomima emocionalno nestabilne ličnosti. *Socijalna psihijatrija*, 48 (1), 20–49. <https://doi.org/10.24869/spsih.2020.20>
60. Markham, M. S., Hartenstein, J. L., Mitchell, Y. T. & Aljayyousi-Khalil, G. (2017). Communication among parents who share physical custody after divorce or separation. *Journal of Family Issues*, 38 (10), 1414–1442. <https://doi.org/10.1177/2F0192513X15616848>
61. Marshack, K. J. (2007). *High conflict divorce*. Preuzeto s: <https://kmarshack.com/therapy-basics/high-conflict-divorce/> (1.2.2022.)
62. McIntosh, J. (2003). Enduring conflict in parental separation: Pathways of impact on child development. *Journal of Family Studies*, 9 (1), 63–80. <https://doi.org/10.5172/jfs.9.1.63>
63. Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (MRMS): *Statistička izvješća, Obiteljsko pravna zaštita u Republici Hrvatskoj (2016-2020)*. Preuzeto s: [cchttps://mrosp.gov.hr/strategije-planovi-programi-izvjesca-statistika/4165](https://mrosp.gov.hr/strategije-planovi-programi-izvjesca-statistika/4165) (1.10.2021.)
64. Morris, M. & West, C. (2000). An evaluation of the post-divorce parental conflict scale. *Journal of Divorce & Remarriage*, 33 (3–4), 77–91.
65. Mutchler, M. S. (2017). Family counseling with high-conflict separated parents: Challenges and strategies. *The Family Journal*, 25 (4), 368–375. <https://doi.org/10.1177/2F1066480717731346>
66. Neff, R. & Cooper, K. (2004). Parental conflict resolution: Six-, twelve-, and fifteen-month follow-ups of a high-conflict program. *Family Court Review*, 42 (1), 99–114. <https://doi.org/10.1111/j.174-1617.2004.tb00636.x>
67. Obiteljski zakon (2015). *Narodne novine*, 103/2015., 98/2019.

68. Oldham, J. T. (2017). A survey of lawyers' observations about the principles governing the award of spousal support throughout. *Family Law Quarterly*, 51 (1), 1–38.
69. Petren, R. E., Ferraro, A. J., Davis, T. R. & Pasley, K. (2017). Factors linked with coparenting support and conflict after divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 58 (3), 145–160. <https://doi.org/10.1080/10502556.2017.1300013>
70. Polak, S. & Saini, M. (2018). The complexity of families involved in high-conflict disputes: A postseparation ecological transactional framework. *Journal of Divorce & Remarriage*, 60 (2), 117–140. <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1488114>
71. Roje Đapić, M. & Buljan Flander, G. (2019). Prevencija emocionalnog zlostavljanja djece u visokokonfliktnim razvodima roditelja: Analiza stanja u Hrvatskoj. *Kriminologija & socijalna integracija*, 27 (2), 256–274. <https://doi.org/10.31299/ksi.27.2.6>
72. Roje Đapić, M., Buljan Flander, G. & Galić, R. (2020). Razdvajanje roditelja i otuđenje: Izgubljeni u prijevodu – Operacionalizacija stručne i znanstvene terminologije. *Kriminologija & socijalna integracija*, 28 (1), 133–141. <https://doi.org/10.31299/ksi.28.1.7>
73. Schramm, D. G. & Becher, E. H. (2020). Common practices for divorce education. *Family Relations*, 69 (3), 543–558. <https://doi.org/10.1111/fare.12444>
74. Sears, M. S., Repetti, R. L., Reynolds, B. M., Robles, T. F. & Krull, J. L. (2016). Spillover in the home: The effects of family conflict on parents' behavior. *Journal of Marriage and Family*, 78 (1), 127–141. <https://doi.org/10.1111/jomf.12265>
75. Siegel, J. C. & Langford, J. S. (1998). MMPI-2 Validity scales and suspected parental alienation syndrom. *American Journal of Forensic Psychology*, 16 (4), 5–14.
76. Smyth, B. M. & Moloney, L. J. (2017). Entrenched postseparation parenting disputes: The role of interparental hatred? *Family Court Review*, 55 (3), 404–416. <https://doi.org/10.1111/fcre.12294>
77. Spillane-Grieco, E. (2000). Cognitive-behavioral family therapy with a family in high-conflict divorce: A case study. *Clinical Social Work Journal*, 28 (1), 105–119. <https://doi.org/10.1023/A:1005167926689>
78. Stadelmann, S., Perren, S., Groeben, M. & von Klitzing, K. (2010). Parental separation and children's behavioral/emotional problems: The impact of parental representations and family conflict. *Family Process*, 49 (1), 92–108. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2010.01310.x>
79. Statista: *Divorce rates in Europe in 2019, by country (per 100 marriages)* (2021). Preuzeto s: <https://www.statista.com/statistics/612207/divorce-rates-in-european-countries-per-100-marriages/> (1.3.2022.)

80. Stewart, R. (2001). *The early identification and streaming of cases of high conflict separation and divorce: A review*. Preuzeto s: https://canada.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/2001_7/pdf/2001_7.pdf (1.2.2022.)
81. Straus, M. A., Hamby, S. L., Boney-McCoy, S. & Sugarman, D. B. (1996). The revised Conflict Tactics Scales (CTS2): Development and preliminary psychometric data. *Journal of Family Issues*, 17 (3) 283–316. <https://doi.org/10.1177%2F019251396017003001>
82. Trinder, L. (2008). Maternal gate closing and gate opening in postdivorce families. *Journal of Family Issues*, 29 (10), 1298–1324. <https://doi.org/10.1177%2F0192513X08315362>
83. van der Wal, R. C., Finkenauer, C. & Visser, M. M. (2019). Reconciling mixed findings on children's adjustment following high-conflict divorce. *Journal of Child and Family Studies*, 28 (2), 468–478. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1277-z>
84. van Dijk, R., van der Valk, I. E., Deković, M. & Branje, S. (2020). A meta-analysis on interparental conflict, parenting, and child adjustment in divorced families: Examining mediation using meta-analytic structural equation models. *Clinical Psychology Review*, 79, 101861. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101861>
85. Visser, M., Finkenauer, C., Schoemaker, K., Kluwer, E., Rijken, R. van der, Lawick, J. & van Lamers-Winkelmann, F. (2017). I'll never forgive you: High conflict divorce, social network, and co-parenting conflicts. *Journal of Child and Family Studies*, 26 (11), 3055–3066. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0821-6>
86. Wade, T. J. & Pevalin, D. J. (2004). Marital transitions and mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, 45 (2), 155–170. <https://doi.org/10.1177%2F002214650404500203>
87. Wallerstein, J. S. (1991). Is divorce a major trauma? *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 30 (6), 1022–1023.
88. Wallerstein, J. S., Lewis, J. M. & Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce: The 25 year landmark study*. New York: Hyperion: Edicoes Loyola.
89. Zacchilli, T. L., Hendrick, C. & Hendrick, S. S. (2009). The romantic partner conflict scale: A new scale to measure relationship conflict. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26 (8), 1073–1096. <https://doi.org/10.1177%2F0265407509347936>

Ines Majnarić

CHARACTERISTICS OF HIGH-CONFLICT DIVORCES OF PARENTS WITH MINOR CHILDREN

ABSTRACT

Researches dealing with divorce from a psychosocial perspective highlight the child's exposure to parental conflicts during the divorce process and the quality of co-parenting as the two most powerful factors influencing the adjustment of children to the process of divorce. Thus, the adjustment of children is particularly vulnerable in high-conflict divorces. Having this in mind, the emphasis in this paper is on an overview of the definitions of high-conflict divorce and the factors that contribute to it. A better understanding of ongoing conflict between parents can help facilitate risk assessment for developing high-conflict divorces, as well as create evidence-based prevention programs for that matter. The purpose is to undertake preventive and treatment activities to reduce the level of conflict between parents and prevent consequences for children. In addition, the need for the development of such programs is emphasized, as well as their balanced implementation in the social welfare system, through family centers and other authorized social services providers.

Key words: *high-conflict divorce; consequences for children; predictors; prevention*

*Međunarodna licenca / International License:
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.*